

Pavel Pospěch

O S A
M
Ě L Í
H R D
I N O
V É

Host

**Jak kultura autonomie
rozleptává společnost**

PAVEL POSPĚCH

O S A
M
Ě L Í
H R D
I N O
V É

JAK KULTURA AUTONOMIE
ROZLEPTÁVÁ SPOLEČNOST

Brno 2026

© Pavel Pospěch, 2026

Cover © Martin Mistrík (Mr Meadow), 2026

© Host – vydavatelství, s. r. o., 2026

(elektronické vydání)

ISBN 978-80-275-3020-5 (ePUB)

ISBN 978-80-275-3019-9 (PDF)

ISBN 978-80-275-3021-2 (MobiPocket)

O B S A H

	Úvod
9	Kultura autonomie
21	1. Na všechno sami
51	2. Hrdinové
77	3. Hokusai a van Gogh
107	4. Sami sebou
137	5. Žít naplno
155	6. Stroj na výrobu společnosti
	Závěr
169	Kultura autonomie vs. společnost
180	Poznámky

K

U

L

T

U

R

A

A

U

T

O

N

O

M

I

E

ÚVOD

KULTURA AUTONOMIE

Kdo by si nechtěl dělat věci po svém? Komu by se chtělo žít svůj život podle společenských škatulek? A kdo by byl ochoten rezignovat na splnění svých snů? Vždyť sny máme přece všichni! Jsou to principy, které každý z nás rád přijme za své – ale ne proto, že by každý byl dobrodruh, excentrik nebo rozený hrdina. Je to proto, že tímto směrem kráčí celá naše společnost – a s ní i naše představy o tom, co je běžné, co je normální a co máme od druhých a od sebe očekávat. Vývoj společností v bohaté části světa – kam patří i Česká republika – minimálně v posledních desetiletích směřuje k postupnému vyvazování jednotlivců ze společenských vazeb a konvencí. V sociologii se pro tento proces někdy používá termín *individualizace*. Jeho jádrem je fakt, že stále více rozhodnutí, která člověk v každodenním životě dělá, leží na něm samotném. Od drobností, jako jsou nákupy a spotřební návyky, až po velká rozhodnutí související s volbou životní dráhy, vše si ve stále větší míře smíme dělat podle sebe – a ve stále větší míře si to podle sebe dělat musíme. To je paradox individualizace, na jehož základě stojí argumentace této knížky.

Tato kniha je o kultuře, která v souvislosti s procesem individualizace vzniká a která nás v současné společnosti obklopuje – budeme jí říkat *kultura autonomie*. Tento termín je vypůjčený od antropoložky Mary Douglas¹ a nám se bude hodit jako souhrnná zkratka pro společenské fenomény, které jsou na mnoha úrovních spřízněné. Není to

jediný možný termín: americký sociolog Christopher Lasch před několika dekádami psal o *kultuře narcismu* a to, co tímto termínem popisoval, byla zárodečná verze dnešní kultury autonomie.² Zde však Laschův termín používat nebudeme, a sice z dobrého důvodu: mluvit o *kultuře narcismu* znamená snadno sklouznout k přesvědčení, že problémem je *samotný narcismus* – tedy vlastnost jednotlivců. Že se z nás stali narcisové a že to s námi narcisy není k vydržení (tak byla Laschova kniha také často interpretována). Tak to ale není. Není to tak, že by dnes lidé byli narcističtější – ale žijí v kultuře, která je k tomuto postoji vede. Není to tak, že bychom byli větší sobci, když se stále více ohlížíme na sebe – ale žijeme v kultuře, která ze sebestřednosti činí racionální postoj. A není to ani tak – jak často slyšíme zejména o mladých lidech –, že bychom byli sebestřední egomaniaci, kteří se utápí ve svých vnitřních konfliktech. Přesnější je říci, že mladí lidé vyrůstají v kultuře, která jim tento postoj ukládá. Jinak řečeno, na sousloví *kultura autonomie* možná není nejdůležitější jeho druhá část, nýbrž ta první – tedy že jde o kulturu. A ta nás, jako každá jiná kultura, obklopuje hodnotami a představami, které jsme si zvykli chápat jako přirozené, racionální a správné. To je trik, na jehož fungování se v této knize podíváme zblízka.

Co všechno ke kultuře autonomie patří? Patří sem přesvědčení, že vše je na nás: každý jsme svého štěstí strůjcem. O souvislostech a důsledcích to-

hoto přesvědčení budeme mluvit v kapitole 1. Jaký si to uděláš, takový to máš: to je fráze, se kterou se setkal každý. V podmínkách individualizace sledujeme, jak se stále větší množství společenských problémů přenáší na bedra jednotlivce a jak zažité konvence a modely ztrácí svůj vliv. Kultura autonomie tento vývoj doprovází a balí jej do snadno konzumovatelných příběhů o nezávislosti, hrdosti a svobodě. Druhým prvkem této kultury je proto individuální hrdinství: o něm a o jeho předobrazech budeme hovořit v kapitole 2. Osamělému hrdinovi či hrdince nezbyvá než se spolehnout na sebe: překonat sebe sama, odvrátit svá traumata, naplnit své sny. Formy hrdinství, které nám kultura autonomie nabízí, jsou podané téměř výlučně v jednotném čísle.

Dělat si věci po svém: to je třetí prvek kultury autonomie a budeme o něm mluvit v kapitole 3. Vše, co děláme, se stává otiskem našeho já. Žít si po svém je radost, ale zároveň povinnost: pokud byste si náhodou po svém žít nechtěli, nepočítejte s tím, že vám někdo řekne, jak jinak na to. A když všechno děláme po svém a všechno je odrazem našeho já, tak také musíme za všechno bojovat – protože jde přece o naše já. Kultura autonomie vytváří skvělou živnou půdu pro rozhádanou společnost. V následující kapitole 4 budeme hovořit o čtvrtém prvku: o nárocích, které na nás život v kultuře autonomie klade. Jsou to nároky na autenticitu prožívání, na otevřenost vůči světu a na výjimečnost.

Žádná z těchto vlastností není ke škodě jednotlivcům samotným (kdo by nechtěl být autentický, otevřený a výjimečný?), ale jakmile se z nich stanou požadavky kultury, v níž žijeme, mohou mít nepěkné dopady na naši schopnost žít s druhými. Snaha vyhovět těmto požadavkům z nás dělá úspěšné členy kultury autonomie a můžeme prožít pocit úspěchu – pocit, že žijeme *naplno*. To je poslední rys kultury autonomie, o němž pojednáme v kapitole 5, kde bude také řeč o jeho odvrácené straně.

Při psaní o kultuře autonomie, ať zde, nebo dále v knize, budu často používat zájmeno *my* – abych zdůraznil to, co je na této kultuře viditelné z mnoha různých stran, zobecnitelné a (zdánlivě paradoxně) společné. Znamená zájmeno „my“, že se kultura autonomie týká každého z nás? Ano – ale v rozdílné míře. Každá kultura je ve společnosti rozlita nerovnoměrně a má tendence se na některých místech hromadit. Nositeli kultury autonomie jsou proto častěji vzdělaní Češi a Češky, spíše lidé z větších měst a lidé, jejichž hodnotová orientace je v širokém slova smyslu liberální. Jsou to lidé, kteří jsou nejvíce vystaveni procesu individualizace, a proto také nejvíce vstřebávají kulturu, která se s ním pojí. To je ta jednodušší odpověď. Složitější odpověď zní, že kultura autonomie je nositelem významů na úrovni celé společnosti. Když někdo slavný v televizi prohlásí, že si *celý život šel za svým snem a nebál se plavat proti proudu*, všichni rozumíme, co tím myslí – ne proto, že jsme vzdělaní nebo že jsme liberálové, ale

proto, že už jsme podobné věty slyšeli mnohokrát. A také jsme mnohokrát slyšeli, že je *každý svého štěstí strůjcem*, že *všechno je o lidech* a že je správné *být sám sebou*. Všechno jsou to prvky kultury autonomie, jež těmto výrokům dodává věrohodnost a činí z nich pravdy, které platí v mnoha různých kontextech. To je společenská dimenze kultury autonomie – a proto vůbec můžeme mluvit o *kultuře*. Ne proto, že v ní jedni žijí více a druzí méně, nýbrž proto, že je gravitačním centrem významů a sílu této gravitace cítíme všichni. O této společenské rovině kultury autonomie bude mimo jiné řeč v kapitole 6.

Než se k těmto významům dostaneme blíže, je třeba hned na úvod udělat odbočku: o žádné kultuře, ani o kultuře autonomie, nelze říci, že by byla prostým odrazem ekonomických nebo politických podmínek – to by bylo zjednodušující. Je ale faktem, že ekonomické a politické podmínky utváří možnosti, na jejichž základě se kultura autonomie může napříč společnostmi šířit a reprodukovat. Sociolog Richard Sennett na konci 20. století vedl sérii rozhovorů s lidmi, které proces individualizace zasáhl velice silně – a které bychom mohli považovat za *early adopters* kultury autonomie.³ Jeho respondenty byli lidé v kreativních, dobře placených zaměstnáních, kteří se vymanili z těžkopádných byrokratických struktur a místo toho pracovali flexibilně, na základě krátkodobých projektů a zakázek. Pocit svobody a seberealizace, který jim práce v tehdejší „nové ekonomice“ přinesla, byl na druhé

straně doprovázen stálým stresem, nejistotou, nutkavými pochybnostmi a chronickou orientací na sebe sama, na své úspěchy a selhání a na svou nejistou budoucnost. Sennett zdůrazňuje, že nešlo pouze o individuální rozhodnutí – tedy že si kreativní zaměstnanci flexibilnější pracovní podmínky přáli. Šlo také o ekonomické faktory v pozadí: zaměstnavatelé si spočítali, že práce na flexibilní a krátkodobé úvazky je vyjde levněji. A šlo i o faktory politické a institucionální: pracovní legislativa takové možnosti připouštěla.

Sennettův příklad se dnes jeví téměř zastaralé: pro většinu lidí, kteří pracují v kreativních zaměstnáních, už se dnes nic jako pevné, dlouhodobé pracovní pozice nenabízí. Příběhy jeho respondentů ale obrací naši pozornost k ekonomickým a politickým faktorům, které procesům individualizace a s nimi spojené kultuře autonomie ve 20. a 21. století otevírají cestu. Na jedné straně je to pochopitelně rozvoj konzumní společnosti, která stále více spotřebního jednání posunula z oblasti nutnosti do oblasti volby. Spotřeba již není vnímána jako nástroj přežití, ale stala se prostředkem utváření osobní identity, s vydatnou podporou reklamy a marketingových expertů, kteří motor konzumní společnosti v poválečné éře pomáhali roztáčet. Ekonomický vzestup střední třídy a nové možnosti trávení volného času daly vzniknout novým oblastem spotřeby a novým odvětvím, jež na nich založila svou prosperitu. Pozdější hnací silou tohoto růstu se stala ekonomická

globalizace, která umožňuje nadnárodním společnostem uniknout z institucionálních, právních a daňových rámců národních států a navyšovat svůj zisk využíváním příhodnějších podmínek v jiných částech světa. To je samozřejmě možné jenom se souhlasem a podporou politické sféry: ekonomická globalizace a s ní spojená globální konzumní společnost zboží a zážitků se mohly stát skutečností jenom proto, že to liberální politiky druhé poloviny 20. století umožnily.⁴

Masivní rozvoj spotřební ekonomiky, ekonomická globalizace a politický liberalismus vytvořily síť podmínek, na jejichž základě dochází k rozvoji procesů individualizace a s nimi spojené kultury autonomie. Přísliby bohatství a prosperity se v kultuře autonomie spojují s přísliby osobního rozvoje, seberealizace a individuálního štěstí. V této knize budeme mluvit právě o této druhé oblasti: tedy o individuálních dopadech kultury autonomie na naše životy. Ekonomické a politické předpoklady, na nichž kultura autonomie stojí, necháme stranou, i když nás jejich důsledky budou v různých formách doprovázet a v jednom bodě se do popředí naší pozornosti vrátí: v kapitole 5 bude řeč o odvrácené straně ekonomické globalizace a aspoň velice stručně si připomeneme dopady, které globalizovaný požadavek *žít naplno* zanechává ve světě za hranicemi blahobytného globálního severu.

Cílem této knížky není přinést nová data ani představit radikálně nové perspektivy – ostatně

i klíčový termín *kultura autonomie* je spíš přešitý než nový. Jejím cílem je uspořádat stávající výzkumy, reflexe a pozorování a nasvítit je tak, aby vynikla jejich společná, podstatná dimenze: totiž že když děláme to, co považujeme za dobré a za přirozené, když podporujeme svobodu a seberealizaci, hledáme autentické zážitky a oslavujeme jedinečnost každého z nás, tak tím možná mimoděk participujeme na něčem, co tak dobré být nemusí. Kultura autonomie totiž v posledku rozleptává to, co nás jako společnost drží pohromadě, a její hrdinové jsou, přes všechnu moc, kterou jim individualizace vložila do rukou, pořád tak trošku smutní a osamělí.

